

ВАЛЕНТИНА АВРАМОВНА МАСЛОВА

ПОЕТСКА МОЛИТВА СА СТАНОВИШТА
СИНТЕЗЕ РЕЛИГИЈЕ, НАУКЕ И КУЛТУРЕ*

САЖЕТАК: У раду се, из перспективе синтезе религије, лингвистике и културе, анализира поетска молитва. У овом типу молитве изражава се чистота молитвених помисли аутора, бар када је реч о песницима из XIX века, док у другој половини XX века и касније молитве попримају секуларнији карактер. У поетској молитви приметан је утицај ритуалне молитве, а у знатној мери поетске молитве из друге половине прошлога века садржајно одговарају молитвама из *Светиоџ њисма*. У њима се чува општи смисао молитве која је песнику послужила као извор и надахнуће, као и узвишеност језичког израза, али много тога зависи и од идејних и естетских схватања самога песника. Поетска молитва представља текст који изискује одговарајућу уметничку и естетичку рецепцију.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: канонске молитве, славослови, молитве мољења, молитве благодарења, лингвокултурологија.

Проучавање поетске молитве са становишта у ком се она може посматрати као веза са великим идејама хришћанства најбољи је пример синтезе: лингвистике, књижевности, лингвокултурологије и теологије.

Однос културе, језика, науке (књижевности, лингвистике, лингвокултурологије) и религије сложен је и вишезначан. Постоји више различитих приступа са којих се може посматрати ова проблематика. Један од њих издваја културу као препреку на путу

* Рад је штампан на руском језику у следећој публикацији: *Теолингвистичка проучавања словенских језика*, књ. 5, ур. Ксенија Кончаревић и Јасмина Грковић Мејдор, САНУ, Београд 2013, 195–210.

спасења и достизања светости. Према радикалној тези Светог Игњатија Брјанчанинова, „...ко премудрост тражи ван Христа... одбацује премудрост, стиче и усваја лажни разум, удео одбачених духова”.¹ Овај став дели и професор Осипов.²

Још један од приступа је културолошки. Култура је неопходна, односно, једино је уз помоћ културе могућа „хуманизација света” и „обожење човека”.³ Како примећује протојереј Геронимус, „културно стваралаштво” има своје основе у самом Господу. Због тога је приближавање зачецима културе заправо „приближавање Богу и обоженом човеку”.⁴

Размишљањима о руској култури генерално, нарочито о поезији, без сагледавања кроз призму хришћанства, банализује се њена духовна моћ и деловање. У време Совјета циљ је управо био успостављање постулата културе без ослањања на религијске основе. Данас, када имамо могућност критике, поново је постало актуелно питање у чему је суштина међусобног односа културе и религије; науке и религије. Како сматра А. Л. Доброхотов, одговор на ово питање може се пронаћи „не кроз позитивне науке, већ кроз хришћанску мисао”.⁵ Наука и култура морају кренути једна другој у сусрет, а како се не би извитопериле морају увек сачувати место за Библију, која у себи носи огромни духовни и морални потенцијал и дефинисан систем вредности.

То ћемо показати на примеру поетске молитве, која се може посматрати као веза међу великим идејама хришћанства с једне, као жанр с друге и кроз језик изражавања као средство постојања културно-религијских поставки друштва – с треће стране.

Најпре ћемо се осврнути на ритуалну, црквену молитву, која гради поетску молитву. Према четворотомном академском *Речнику рускога језика (Словарь русского языка)* под молитвом се подразумева: „1. обраћање Богу, светима, праћено читањем унапред утврђених текстова; 2. унапред утврђен текст којим се верник

¹ Игнатий Брячанинов, *Аскетические опыты*, Т. 1, Издание Сретенского монастыря, Москва 1996, 559.

² А. И. Осипов, *Путь разума в поисках истины*, 5-е издание, Издание Сретенского монастыря, Москва 2003.

³ С. Н. Булгаков, *Сочинения в 2 й. Т. 2: Избранные статьи*, Наука, Москва 1993, 642.

⁴ А. Геронимус, Богословие культуры и фундаментальная наука, *Христианство и Наука*, Отдел религиозного образования и катехизации Московского Патриархата, Москва 2004, 54.

⁵ А. Л. Доброхотов, Философия и христианство, *Христианство и философия: VIII Рождественские образовательные чтения: Сборник докладов конференции (27 января 2000 года)*, Отдел религиозного образования и катехизации Московского Патриархата, Москва 2002, 5.

приликом изговорања обраћа Богу, светима, а такође текст који се користи при религиозним обредима.”⁶

Молитва се условно дели у три групе: усна, умна и срчана молитва. Свети Игњатиј Брјанчанинов у усној молитви додатно издваја гласну молитву. Није увек могуће говорити молитву наглас, како не бисмо друге искушавали и реметили, због тога се она изговара нечујно, само уснама. Гласна молитва настаје коришћењем гласа приликом мољења. Постепено се са уснене молитве прелази на умну, савременим језиком речено, на менталну, тј. на молитву коју стварамо само снагом ума. Срчана молитва је, заправо, искрени занос, јер Господ од нас не тражи механичко понављање научног текста, већ му је потребна искреност нашег срца, па ће такву горућу и срчану молитву Бог услишити. Могуће је да је о молитви као таквој говорио богослов, архимандрит Софроније Сахаров: „Истинска молитва ка Богу истинитом јесте општење са Духом Божјим који се моли у нама.”⁷ Међу наведеним врстама молитви не постоји хијерархијска поставка јачих и слабијих. Неки од аскета читав свој живот нису престајали са усном молитвом. Понекад осећања толико преплаве човечију душу, благодат до те мере стесни његово срце, да он не може задржати молитву унутар себе, већ је мора изговарати гласно. Усавршавање у молитви је безгранично, јер је и само обраћање Богу вечно и бесконачно.

Молитва је усмерена на духовно преживљавање човека и не зависи од спољашњих фактора. Како је речено у „Јеванђељу по Јовану”: „Осветли их у истини Твојој; реч је Твоја истина” (Јован 176: 77). Молитва може бити спољашња и унутрашња. При унутрашњој молитви речи постају непотребне, душа се у врелом заносу узвисује према Богу. Таква молитва постаје смирено дивљење Господу, стање душе постаје молитвено. У терминологији Западне цркве такво стање се назива адорацијом (од латинског *adoratio* – „обожавање”; глагол *adoro, adoravi, adoratum, are* – „обраћати се, молити се, ценити, обожавати”). Управо се молитвом постиже оно што је речено у *Новом завету*: „Јер се срцем верује за праведност, а устима се исповеда за спасење” („Посланица Светог Апостола Павла Римљанима”, 10: 10). У молитви се човек освећује божанском речју, присаједињује се Њему, али до тога може доћи само уколико се поступа хришћански, како каже руска изрека: „Живи према Божјим заповестима, како би те чуо у молитви”. Током молитве правоверујући постижу високу концентрацију над целокупном

⁶ *Словарь русского языка*, в 4-х томах, Т. 2, ред. А. П. Евгеньева, Русский язык, Москва 1982, 290.

⁷ Софроний Сахаров, *Рождение в Царство непоколебимое*, Паломник / Свято-Иоанно-Предтеченский Монастырь, Москва 2000, 10.

душевном снагом, душа особе која се моли уздиже се према Богу, испуњена божанским заносом и божанском визијом. Тако српски мислилац пише: „...Богочовек одговара 'Ја сам истина' (Јн 14–6), али одговара само онима који свим срцем својим, свом душом својом и целим бићем својим, кроз молитве и сузе, кроз пост, бдење... питају...”⁸ Он повезује молитву са другим врлинама, бдењем, постом, сузама покајања, читањем светих књига, покорношћу, које чине окосницу молитве, а сама молитва мора бити непрекидна. Апостол Павле је говорио: „Молите се непрестано.”

Православни филозоф и мислилац И. А. Иљин у молитви је пре свега видео зачетак учесталог испољавања људске душе. Према Иљину, истински духован човек непрекидно осећа захвалност извору из којег црпи снагу за морално уздицање. То ствара велики напор и није лако, о чему говори и руска изрека: „Нема ништа теже: Богу се молити, родитеље издржавати док се дугови не врате.” Према мишљењу теолога, молитва је основа која гради духовни контакт, дијалог са Богом.

Поетска молитва је у том смислу блиска ритуалној, али се не може са њом поистоветити. Управо у њој настаје синтеза језичких, културних и религијских зачетака. Бавити се руском поезијом, без сагледавања кроз призму хришћанства, банализује њену духовну моћ и снагу деловања. Песник се позива да испуни своју духовну мисију, да служи домовини, народу („да добра дела у народу пробуди”), родној земљи итд. – све ово утврђено је идејама хришћанства које су важне за „личну моралну свест многих песника XIX века”⁹

Поетска молитва помагала је у досезању филозофских дубина и дубина вере; у њој се огледа чистота молитвених мисли аутора. Без ње би човечанство запало у литургијски сан, по речима А. Бестужева, наступила би „дубока уснулоост златне средине”. Развој жанра поетске молитве започео је у XIX веку. Као пример можемо узети стихове П. А. Вјаземског „Научи ме молитви”, Н. Ф. Шербине „Јутарња молитва”, Ј. В. Жадовске „Молитва”, А. А. Григоријев „Покајање”, А. Н. Мајкова „Молитва” и друге.¹⁰

Управо у овом раздобљу поезија најснажније изражава идеју Бога и због тога се не може истински схватити, ако се игнорише њен други аспект: „Још од првих векова православља, Бог је у културном ареалу био непресушан извор морала, хуманистичких

⁸ Иустин Попович, *Философские пропасти*, Издательский совет Московского Патриархата, Москва 2004, 150–151.

⁹ Л. К. Граудина / Г. И. Чочеткова, *Русское слово в лирике XIX века*, Наука, Флинта, Москва 2010, 8.

¹⁰ Э. М. Афанасьева, *Русская стихотворная «молитва» XIX века: Антология*, СТТ, Томск 2000.

традиција које су се ослањале на уметност, укључујући и уметност речи”.¹¹ У молитви је зачетак језичког и културног спајања.

Црквену молитву требало би изговарати „без журбе и са осећањем срдачности”¹²; у њој преовлађују тонови древног музичко-тонског система који јој пружа нарочиту ритмичко-мелодијску структуру.

Све то усваја и поетска молитва, она испуњава све те функције, али додатно опчињава читаоца и делује на њега естетски. Поетска молитва разликује се од сакралне; користећи религију и традиционална црквена начела она прелази у област уметности, започиње самосталан живот према законима поетске уметности.

У поетској форми она изражава искрене, исповедне мисли о Божјој промисли, о молитви као извору непресушног богатства. Она је изграђена на законима поетског текста, према правилима метрике и мелодије стиха које је развила поетика. Будући да је у питању сложен и разноврстан жанр¹³, молитва се дели у следеће групе: ритуална (церемонијална), молитва мољења, славослови, молитва захваљивања, молитва покајања (то су врсте канонских молитви), а поред тога, поетска молитва може бити: грађанска, иронична, шаллива и др.

Проучавање поетске молитве са ове тачке гледишта је научно-књижевни приступ који би требало допунити лингвистичким и лингвокултуролошким. У поезију, у поетски језик слива се већина њених улога: овде дубоко лично, специфично постаје заједничко од општег значаја, тј. субјективно постаје опште, а то је филозофски аспект; отуд филозофска поезија која разоткрива постојање човека на свету. Сматрамо да је немогуће размишљати о језику обраћања Богу, без сагледавања кроз призму поетске молитве. Језик је по П. Флоренцком зрак Божје благодати која се прелива на човека. У неким случајевима, језик је средство развоја културно-религиозних поставки друштва. Језик молитви потребно је изучавати као засебан језик са аутентичним стилским и лингвистичким закономерностима, нека од њих су: неравноправни дијалог, високи стил молитве, нарочито свечано-покајнички тон и ритам, прорачунати садржај.

Према садржају молитве се деле на оне упућене Богу, Богородици, свецима, анђелима, Духу Светом и др. Осим тога, оне

¹¹ Л. К. Граудина / Г. И. Кочеткова, 38.

¹² *Православный молитвослов*, Издание Московской патриархии, Москва 1991, Т. 38.

¹³ Е. С. Роговер, *Молитва как жанр русской поэзии, Этнолингвокультурология: проблемы и решения*, Сборник научных трудов, САГА / Наука, Санкт-Петербург 2004.

могу бити: ритуалне, молитве мољења, славослови и др. (погледај горенаведене жанрове).

Ритуалне молитве по правилу су молитве које су изведене из познатих православних молитви. На пример, А. С. Пушкин поседује поетску транскрипцију великопосне молитве Јефрема Сирина, коју је написао 1836. године – „Оци пустињаци и непорочне жене”. Великопосна молитва Јефрема Сирина позива на покајање, морално очишћење душе, припрема је на „живот вечни” и позива Бога да души да смиреност, мудрост, стрпљење и љубав.

Пушкин је сачувао оштрину поезије Јефрема Сирина. Песник спаја доколицу и потиштеност у „стање бескорисне потиштености”, а нарочито значајну улогу има мотив властољубља. Аутор нарочито наглашава значење тог греха, дајући том људском пороку тачно метафоричко значење поредећи га са „скривеном змијом овом”.

Као транскрипцију молитве можемо посматрати и стихове А. Фета, који је у своју поетску молитву практично уримио текст молитве „Оче наш”:

Свеопшти наш оче, који си на на небесима,
Нек свето име твоје носимо у срцима,
Нек дође царство твоје, нек буде воља
Твоја, како на небу, тако и у земаљској долини.
Дај нам хлеб наш насушни, трудницима
Опрости нам дугове – и ми ћемо опростити дужницима,
Не уведи нас, слабе, у искушење,
Од лукаве таштине води у избављење.

Песници се обраћају конкретним канонским молитвама, користећи њихове поетске слике и стил, чиме се јасно осликава утицај ритуалне молитве.

Молитва мољења садржи јасну молбу исказану лексемама: спаси, помилуј, исцели, просвети, оживи, сачувај од зла, дај снагу итд. Као илустративан пример могу нам послужити стихови: А. А. Григорјева „Покајање”, Ј. П. Полонског „Молитва”, П. А. Вјаземског и М. Ломоносова. Најлепша молитва М. Ломоносова гласи:

Заштитнице света. Мајко прослављена,
Пред Тобом молим се
Жену бедну, мраком огрнуту,
Ти Благошћу покриј.

Ако ме искушења снају без надања
Туга, губици, злотвори

Тешки сати живота, у тренутку страдања
Молим ти се, помоћ ми сатвори

Радост душе, жудњу спасења,
Мом срцу укажи.
Царство небеско, светом тешења,
Прави пут ми покажи.

Ово је образац молитве мољења, о чему сведоче директне молитве: „Ти Благошћу покриј”, „помози (помоћ ми сатвори)”, „покажи”; а такође и молбе: „пред Тобом молим се”, „молим”, „помози”. Лирска јунакиња моли за „Благодат”, „радост душе” и „жудњу спасења”.

Језик молитве је чист и прозрчан. Као што је познато, језик има неколико улога. Схиархимандрит Софроније (Сахаров) о језику је говорио следеће: „Постоји језик свакодневног говора, језик науке, филозофије, али постоји и језик богообраћања који је у основи засебна врста језика.”¹⁴ У поетској молитви ми такође видимо засебан, себи својствен језик. Управо ова врста језика најмање је изучавана, уколико изузмемо аналитичке осврте на лексички слој.

Молитве хваљења заправо су славослови који у својим родовима имају оде Богу, Богородици и свецима. За пример ћемо навести песму „Молитва” А. Хомјакова:

У мраку поноћном,
Подневном зноју,
Тузи и радости,
Слатком покоју,
У борби тешкој –
Свуда је сјај Бога Светога,
Божја Мудрост и Сила и Реч
Слава Теби!

Молитве захваљивања подразумевају захваљивање Господу и светитељима за помоћ, што се може видети на примеру стихова Н. Ф. Шербина из песме „Јутарња молитва”:

У молитви топлој разливен
Срећу за себе не смедох да тражим,
Само сам могао плакати молитвом умивен
Само сам могао да захвалим.

¹⁴ С. Сахаров, *Рождение в Царство непоколебимое.*

Постоји и молитва призивања. У њој се призива Господ да одговори на позив, то јест да се укаже онда када се човек боји усамљености, када се боји „празног неба”. О томе постоји савремена молитва атеисте Александра Зиновјева „Молитва верујућег безбожника” – наводимо један део:

Само се молим: Боже!
Мени је мало потребно!
Нека будем слаб, немоћан!
Нек не будем свезнајући, благ,
Нек будем груб, на ушима тврд.
Мени је, Господе, мало потребно.
Ситницама таквим не вређај се,
Буди свевидећи, за име бога!
Молим ти се, укажи се.

Грађанске молитве (социјалне) проткане су патриотизмом, на пример молитве грофице Ј. П. Растопчине „Молитва за свету Русију” (1855) и Ј. В. Жадовске „Молитва народне војске” (1855). Још један репрезентативан пример – 1817. године В. А. Жуковски написао је „Молитву руског народа”, за коју је написана музика и која је потом постала званична химна Русије, под називом „Боже, чувај цара”:

Прводржавну
Русију православну
Боже, чувај!
(почетак)

Овај тип молитве веома је распрострањен и у „безбожничкој” поезији XX века, на пример код Марине Цветајеве, Ане Ахматове:

Дај ми горке године болести,
Гушења, мору и грознице жар,
Отми ми дете, друга радости
И тајанствени песнички дар.

За литургију твоју молим се
После мноштва пропаћених дана,
Да тама над Русијом склони се
И постане облак светла рана.

Поетске молитве најчешће имају више функција, што се види у додиру молитве мољења и социјалне молитве, на примеру песме „Химна” Н. А. Некрасова:

Господе! Дај добро народу!
Благослови људски труд,
Дај слободу народу,
Дај народу праведан суд!

Уколико благодаримо и прослављамо Бога, онда су то молитве похвале + молитве благодарења. Ако је човек учинио грех, хоће да се покаје и да моли Бога за опрост, онда су то молитве покајања + молитве мољења итд.

Постоје и друге класификације молитви. Тако се поетска молитва може посматрати и као: 1. молитва ума; 2. духовна молитва; 3. астрална молитва.

– Молитва ума

Ако молитва ума подразумева стварање узвишених замисли, чији је смисаони центар нека од божанских појава (не само Бог, Дева Марија, анђели већ и Истина, Разум, Светлост итд.), онда је астрална молитва мистична молитва небеским телима.

– Духовна молитва

Духовна молитва најчешће је невербалног карактера – то је облик у ком се душа сједињује са вишом силом (погледај срчану и духовну молитву у црквеној традицији) и због тога је речима може дочарати само песник који има богато знање о светим оцима.

– Астрална молитва

У астралној молитви песник сједињује себе и Космос, иако је он мали, а Васељена велика. Али он (песник) има тајанствени угао посматрања (Хлебњиков, Бели и Флоренски били су надахнути космичким погледом. Тако је и Блок видео љубичасте таласе који испуњавају Васељену). Много тога у Свемиру види и Марина Цветајева (песма „Огртач”):

Кратких власи крила, сећам се
Намучених међу звездама – памтим
Крила кратка
Под звезданом прашином.

Пример духовне молитве уочавамо у следећим стиховима:
„...читава душу моју испунила је молитва, / молитва без речи, /
без молбе, / без напрезања ума. / Моли се читаво моје биће, / као

да се сасвим преобразило у занесене груди, / које у једном даху пулсирају молитвом”.¹⁵

Религиозно усмерење друштва у XXI веку претворило се у културно-религиозно, о чему сведочи лирика савремене песникиње Богољубове:

Молим Те, свевишњи Господе,
Снажи ме да служим земљи Твојој,
Помози души уздизање,
Нека буде свећа у тами овој.

Овде се изражава посебно молитвено стање душе, које се претвара у молбу да се подари снага за служење отаџбини, родној земљи. Интелектуални елемент уступа место духовном искуству појединца, одишући нарочитим душевним стањем. Све ове молитве су јасне, музикалне, емоционалне. Као пример посматраћемо поетску молитву Ане Ахматове „Молим се зраку прозорском”:

Молим се зраку прозорском –
Бледом, танком, правом.
Од јутрос ћутим,
Препуклог срца.
На мом умиваонику¹⁶
Позеленео је бакар.
Зрак по њему игра,
Какав забаван призор.
У овом пустом храму
Он је празник златни
И утеха моја.

Ова песма открива нам песничку књигу Ане Андрејевне Ахматове *Вече* – њену прву збирку лирских песама, објављену 1912. године. Скрећући нам пажњу речима: „молим се”, започиње своје стихове. Ураћање у молитву је стање лирске јунакиње. У песми су приметна основна начела која запажамо у молитвама испосника: молитва је непрекидна („од ујутру до увече”) и тиха („ћутим”). У песми „Тако се молим” Ана Ахматова ће немост називати чудесном.

Семантички центар песме јесте појава зрака (светлосног). У првом стиху, на себе скреће пажњу појава зрака и појава његове

¹⁵ А. Торик, *Флавиан*, Сибирская Благовонница, Москва 2009, 142.

¹⁶ Рукомойник (рус.) – лавор за прање руку.

материјалне природе: „прозорски зрак”. Лирска јунакиња се моли, али њена молитва није традиционална. Она се моли зраку. Притом, зрак није небески, није сунчев (није божански, као да је енергија од Бога), већ је грубо материјалан – „прозорски”. У прилогу томе да зрак није сасвим обичан говоре и његове карактеристике: „блед”, „танак”, „прав”. Он је некакав оштар, режући предмет, јагаган који распара срце на пола. Ако сунчев зрак доноси топлину, светлост и живот уопште, онда овде бледи зрак доноси само страдање и душевну патњу. Душевни несклад, нарушена унутарња хармонија човека несавладива је препрека за прихватање света.

У првој строфи уочавамо позиционираност и окружење лирске јунакиње Ахматове. У питању је празна соба, а једини видљив излаз јесте прозор који истовремено има и улогу препреке. „Прозор” је испречен на путу зрака. То је истовремено симбол везе, посредник између два света; унутрашњег и спољашњег. Упоредимо га са сложеном представом прозора код Цветајева која га је израдила уз помоћ четвородимензионалног простора у песми „Прозор”. Велики број именица указује на раздвојен и деконструисан свет; даје фрагментарни поглед на ситуацију, а синтагматске везе видно су нарушене:

Са Атлантика сладак
Дах пролећа –
Огроман лептир
Моја завеса – и –
Удовицу индијску
Слаткоречиво гротло
Најаду уснулу
У морима за прозором

Песма је завијена у вео мистике. Прозор као да поседује својеврсни дупли рам: слика правог прозора у тексту уоквирена је фантастичним представама сачуваним у свести јунакиње, виђене некаквим унутарњим погледом: „удовицу индијску / ...Најаду¹⁷ уснулу / у морима за прозором”. То је процеп у четвртој димензији. Она тежи ка унутарњем сагледавању ствари. Одатле и потиче закључак да се „велика” *йоезија може стйварати у чейвородимензионалном йросйрансийву* (истакла В. А. М.).

¹⁷ Најаде (грч. „Ναϊάδες”; лат. „Naiades”) – у грчкој митологији познате као водене нимфе које су господариле потоцима, изворима, рекама и фонтанам. Име Најада изведено је од речи (грч. νάειν) која значи „протицати” или „тећи”, а називају их и Хидријадама или текућим дамама – „Hydriades” (према: Војтех Замаровски, *Лунаци античких митова: Лексикон грчке и римске митологије*, Загреб 1985, 227).

Слика Прозора код Ахматове симплификована је, јер је прозор приказан као једнодимензионалан. То је, пре свега, преграда која прелама сунчев зрак, лишава га његових примарних карактеристика које му природно припадају, изобличава га, чини га хладним. Овде се појављује наговештај љубавне издаје због које млада девојка искрено пати.

Слика „прозора” често се појављује у лирици Ахматове. Он може бити „решеткаст” („Дошао си да ме утешиш, мили мој”), а такође и потпуно застрашујући – херметички затворен („Сви смо ми ноћни лептири, а овде су блуднице”). Препрека у облику стакла појављује се у песми „Сама сам судбину одабрала”, у којој Ахматова уместо „зрака” приказује лик голуба који удара у стакло. Непробојни прозор је застор који отвара унутрашњи свет лирске јунакиње у патњи.

Препрека – прозор – указује на двострану природу зрака: истинско, божанско (изван прозора) и лажно, илузорно (перцепција света кроз прозор). Спољашњи „зрак” може бити „јутарњи”, „небески” и такав зрак се доживљава као благослов Божји. Треба приметити да је спољашњи зрак повезан и са ликом љубљеног: „први зрак је Благослов Божји // преко лица љубљеног је склизнуо” („Први зрак је Благослов Божји”). Сlike зрака и светлости у песмама Ахматове често алудирају на слику вољених очију: „А поглед његов, попут зрака” („Збуњеност”). Очи могу опажати спољашње зраке, али их могу и изазивати.

Прозор, који се појављује у улози препреке зрака, у песми постаје узрок личне трагедије јунакиње („срце се сломило”). У деветом стиху песме, „Молим се зраку прозорском”, зрак је представљен као „невин и једноставан”. Ове карактеристике зрака могу указивати на његову божанску природу. Бог је према хришћанској традицији „једноставан”. У другом и деветом стиху Ахматова се усредсређује на особине „зрака”, а онда у завршници песме користи компаративни метод: „Он је празник златни // И утеха моја”. Песникиња долази до јасног дефинисања, идентификује зрак, након чега га и именује. Ако се прати динамика појаве зрака код Ахматове, онда се може опазити и кружно кретање које се изводи на следећи начин: поглед ван (1. стих), потом изнутра, јунакиња као да га прима у своје срце (4. стих), потом он поново одлази у свет (5. и 6. стих). У четвртном стиху песме „Молим се зраку прозорском” сасвим нехотице настаје мотив „лавора за прање руку” (умиваоник). Акмеисти¹⁸, а младу Ахматову можемо потпуно сврстати у

¹⁸ „Акмеизам представља књижевни покрет у руској књижевности. Представници покрета: Н. С. Гумиљов, С. М. Городечки, А. А. Ахматова,

овај правац, изражавали су своју најдубљу егзистенцију душе кроз слике спољашњег света. Срце је осветљено као лавор за прање руку: условно имају сличност у форми, и једно и друго су нека врста суда – повезани су са симболом воде/крви, који означава кретање, прочишћење. У соби нема ничега осим лавора за прање руку – он представља неку врсту центра, као што је и срце код човека. Штавише, код Ахматове соба се претвара у „пусти храм”, па то постаје још очигледније. Ако мало боље сагледамо православну традицију, онда се мотив „лавора за прање руку” не може сматрати случајним. Оваква посуда се користила током припрема Светих тајни. Мотив лавора за прање руку и умиваоника често се користи у традицији светих отаца, а повезан је са симболиком прочишћења.

Није случајно да је Ахматова искористила управо мотив лавора за прање руку, а не умиваоника. То је повезано са симболиком руку, која је веома важна у стваралаштву Ахматове. С обзиром на нашу тему, одабир мотива лавора за прање руку можемо пронаћи у чињеници да су очи – прозори у почетку препрека на путу светлости. Светлост прави тактилне сензације, тако да топлота продире унутар човека, па се потом враћа назад, из њега; тако и са спољашње стране прочишћава, просветљује очи – прозоре.

Мотив срца, као што смо већ навели, пролази кроз још већу еволуцију: срце, односно лавор за прање руку, потом наступа обожење, узвисивање, олтар. Свака од ових градација другачије је описана у тексту песме: у четвртом стиху јасно је приказано срце: „срце је пукло”. Потом се појављује лавор за прање руку, који се само по неким карактеристикама може повезати са срцем. Приказ олтара не постоји у тексту, он као да је утопљен у његовом пространству. Олтар овде није само најважнији елемент унутар храма. Мотив олтара односи се на читав свет који прославља тренутак примања Светих тајни. У том тренутку открива се елемент жртвовања служења јунакиње. Расцепљено на пола, поломљено срце бива излечено, залечено зраком, а онда се поново распукне у свет. Постајући део светлости, оно се потпуно разлива, без икакве препреке, престајући да буде оно што заправо јесте, проналазећи нове вредности. Тренутак када се светлост жртвено разлива показан је у мотиву златног празника. Сама поетска слика у којој долази до преображаја, до проналаска нових вредности, приказана је у последњем стиху песме: „и утеху мени”. Управо кроз ову молитву наступа „златни празник”, који доноси „утеху”.

О. Е. Манделштам, М. А. Кузмин и др. Груписали су се у кругу 'Песнички цех' и око часописа *Аиоллон* (1909–1917). Насупрот симболизму сматрали су збиљским само материјални свет...” (према: *Речник књижевних термина*, ур. Драгиша Живковић, Нолит, Београд 1986).

У завршној анализи ове песме треба нагласити да је она створена на темељима који имају широку симболику. Као одговор на своју молитву јунакиња Ахматове достиже оно што се код Љермонтова назива „лакоћа, лакоћа”. Тело постаје храм сакралне величине, човек превазилази личну растрзаност и многострукост материјалног и сједињује се са њим у духовну заједницу. Речи молитве испуњене су вољом и снагом добијеном из висина.

Реч Божја испуњена је највећим провиђењем којем су се још древни Руси молили. Она је постала обавезни чинилац традиционалне руске лингвистичке културе. На пример, у молитви С. С. Аверинцева налази се обраћање Речи: „Молим ти се Речи... у Богу првобитној...” У поетској молитви тог типа, језик такође пребацује свест у четвородимензионални простор, у езотеричну суштину светског поретка за чију је перцепцију неопходан склад ума и високе духовне зрелости, као и нарочито стање мистицизма.

Могућ је још један приступ у проучавању поетске молитве у контексту жанровске типологије уметничке комуникације. Као и у било којој другој поезији, она представља јединство са читаоцем, ствара узајамно деловање, али, као и свака друга молитва, представља сједињавање са Богом које доводи до тајног дијалога са њим. У поетској молитви аутор се обраћа Господу и свецима, али постоји још један прималац молитве – читалац, коме је поетска молитва такође намењена.

Према томе, дијалогизам даје молитвено-поетском обраћању нарочиту структуру. Дијалогизам подразумева два најважнија обележја: савремени начин изражавања, „ти” и наглашену поруку примаоцу кроз речи. Обраћањем не само да се дефинише прималац већ се истовремено успоставља нарочит тон и стил обраћања; с обзиром на двоструког примаоца, као најважнији прималац ипак остаје Бог. У овом односу могуће је говорити о „примарном примаоцу”, према М. М. Бахтину. На основу различитих тумачења примарни прималац није само Бог већ и апсолутна истина, суд непристрасне свести, народ, суд историје, наука итд.

Дакле, дијалогизам је најважнији критеријум код молитве уопште, а нарочито у поетској молитви. Песник деловањем језика, читавим својим песничким размишљањем ствара своју личну поетску молитву. Како је рекао Х. Г. Гадамер: „...у песмама се језик враћа својим основама, магијском споју мисли и догађаја, који нас пророчки позивају у мрачне дубине праисторије”.¹⁹ Чини се да је на вишем нивоу управо суштина у поетском језику молитви.

¹⁹ Г. Г. Гадамер, *Философия и поэзия, Актуальность прекрасного*, Искусство, Москва 1991, 42.

Језик поетске молитве има више специфичности: у лексичку композицију уводе се црквенословенизми, архаизми, речи које су изашле из свакодневне употребе: „Владико мојих дана / Душе до-колице / Властољубива скривена змијо / И не дозволи да беспосленост господари душом мојом (А. С. Пушкин), али без обзира на то, поетска молитва звучи савременије од ритуалне: „Христос и Бог! Жедан сам чуда / Сада, данас у свитање дана! / О, дај ми да умрем данас! / Читав живот је као књига за мене”. Код ње срећемо чак и ниски стил, на пример разговорни везник „покуда”.²⁰

Не смемо заборавити да је руска реч „света”. Руси верују да кроз реч непосредно посматрају Божју истину. Језик је основни извор вере. Пре свега, вера се темељи на самом језику. Прва и најважнија улога древног језика била је сакрална. Затим се вера исказивала уз помоћ језика. Вера се очувала и чува се у језику вековима. Чак и у свакодневним, уобичајеним речима налази се мистична историја рода и народа, савез земље и неба. На пример, речи у чијем се корену налази лик²¹ уско су повезане са Ликом Бога, односно иконом. Одатле потиче и „безобразја” – (без образа) – наказност, која указује на губитак Бога. Тежити „первообразу” – праблику (првооблику) сасвим је разумљиво (упоредити значење речи „первообразног” код А. А. Потемног). „Святой” – Свети, онај који носи светлост. Међутим, све је то заборављено.

Као резултат анализирања поетске молитве долазимо до сазнања да нам језик у поетској молитви показује механизам промене свести у четвородимензионалном простору (погледај цитат Цветајеве), проницања у оностране скривене тајне напаћене душе. Какви су то механизми и како они функционишу, треба истражити.

Закључак

Поетска молитва помаже нам да заронимо у филозофске дубине читаве популације и у мањем степену у дубину вере. Она преноси чистоту молитвених помисли, истински верујућих аутора. То су углавном песници XIX века, за разлику од друге половине XX века, када молитве већ постају урбаније, пуне таштине; где је на речи једно, а у срцу пустош – онда, по мишљењу А. Бестужова, наступа „дубока уснулоост златне средине”. Али чак и у овим подврстама поетске молитве наслућује се утицај ритуалне молитве. Иако у мањој мери, оне се по садржају подударују са молитвама из *Светио̄ ѱисма*. У њима се чува општи смисао молитве и њеног

²⁰ „Покуда” (рус.) – за неко време, док, док год.

²¹ „Образ” (рус.) – лик, слика, икона.

узвишеног језика, а то највише зависи од идеолошких и естетских тежњи песника. Поетска молитва заправо је текст уметничке и естетске перцепције, као и у свакој другој уметности. У оваквој молитви смисао није на површини (молба, похвала), већ се крије иза риме и ритма. Проналажење молитве, чак и у њеној песничкој форми, омогућава човеку да види истинског Бога и Његове моралне законе, без којих је према речима светитеља Николаја српског „...пут човечанства скривен у мраку”.²²

Превео с руског
Милан Громовић

Др Валентина Аврамовна Маслова
Витебски државни универзитет, Белорусија
Филолошки факултет
Одсек за општу и руску лингвистику
mvavit@tut.by

²² Николай Велимирович, *Творения. Т. 2: О Боге и людях*, Паломник, Москва 2006, 26.